

УДК: 94(497.11)"195/..."(049.32)
Примљено: 23. септембра 2010. године
Прихваћено: 20. октобра 2010. године

ДР МИРОЉУБ С. ВАСИЋ, научни саветник
Институт за савремену историју, Београд

ЗАПИСИ О ДОГАЂАЈИМА

Проф. др Радош Смиљковић, *(Не)заборављена земља Србија*,
„Глас Србије д. о. о.“, Краљево 2010.

Окупили смо се вечерас у овој славној кући да промовишемо најновију књигу проф. др Радоша Смиљковића *(Не)заборављена земља Србија*.

Промоције су светковина духа и стваралаштва, прилика и могућност да одамо захвалност и признање аутору и издавачу, аутору за дело које је створио, а издавачу што је уложио средства у књигу која представља једну од највећих цивилизацијских тековина и најважнији је елемент културе која је увек у основи идентитета сваког народа.

Ова књига припада историографији у коју спадају историјска наука, историјска публицистика и мемоаристика, али и социологији политике, а због нивоа и начина интерпретације материје припада и белетристици. Уважавајући упозорење мудрих Латина „*verba volant scripta manet*“ (Речи лете, написано остаје) и Тацитов савет писцима пиштите *sine ira et studio* (без мржње и наклоности), аутор је изнедрио књигу трајне вредности о својим прецима, њиховој борби за достојанствено опстајање, о свом животном путу и Србији, Југославији до 2000. године.

Ова књига, несумњиво, није настала случајно баш сада (а у корелацији је са његовом претходном књигом *Србија на раскрићу*, Београд 2006), у овом времену када су девалвиране скоро све вредности, које карактерише глобализација на међународном плану кроз коју се спроводи „демократско насиље“ по свету, реколонизација и дресура малих народа и држава, а на домаћем, тзв. транзиција, тј. пљачкашка рестаурација капиталистичких производних и друштвених односа, када Србија као држава која све више губи обележја суверености, не брине довољно о опстанку свог народа, у времену опште равнодушности, моралне тромости, егзистенцијалне саможивости, у времену у коме од великих идеала о слободи, једнакости, разотуђењу човека од свих отуђења, није остало ништа, када је социјализам као синоним за слободу, правду, једнакост, проглашен за зло. Ова књига је на неки начин ауторов монолог и дијалог са историјом, са савременошћу и његовим актерима, он је репортер свога времена. Иако она има обележје и мемоара, то нису класични мемоари (за које

Брана Црнчевић рече да је то прогноза времена уназад), већ рад заснован на големом истраживању, познавању историјског развика Србије, Југославије, она је пуна података, оцена, сведочења, поука и порука, она је некако интимна, има душу, она је ангажована, она покреће многа питања и тражи одговоре, она је и својеврстан историјски извор.

У књизи је присутна стална ауторова запитаност над свим видовима и садржајима људског постојања, то је у неку руку спој историјске, политиколошке и лирске прозе из које можемо доста да сазнамо, научимо, јер како мудри Хегел рече „Све што је познато не значи и да је спознато“, то је прилог рационалном разматрању прошлости, а то је један од најважнијих елемената код формирања самосвести о садашњости и будућности.

Неколико основних података о књизи и њеном аутору. Књига има 574 странице, увод, 22 главе, 142 подналова, закључак, биографију и библиографију и неколико десетина изванредних фотографија које не представљају само визуелно сведочанство, већ незаменљив „језик“ о догађајима и актерима.

Аутор овом књигом, а до сада је написао омању библиотеку радова, сведочи о свом завичају, прецима, како су живели, развијали се, како су дочекали и преживели оба светска рата, како су стасавале нове генерације, о свом школовању, животном путу, научном, друштвеном и дипломатском ангажовању, систематски прати историјски развика, успон Југославије, њену кризу, дезинтеграцију, разбијање, сурову НАТО агресију, рестаурацију капитализма и сл. Он с правом упозорава, оцењује да смо у међусобним сукобима утрошили највише социјалне снаге и памети, често, жртвујући се више за туђе него своје интересе, што ова књига убедљиво потврђује.

Радос Смилковић је рођен 1934. у Почеквини (Трстеник), он је Србин по рођењу, а интернационалиста, хуманиста, грађанин света по животном опредељењу, по образовању је учитељ, професор српско-хрватског језика и књижевности, доктор наука, социолог политике, редовни професор универзитета, дугогодишњи активни друштвено-политички радник, дипломата. Он је свестрана, занимљива личност, његов живот и дело, а обоје су богати, доследно револуционарно, хуманистичко и научноистраживачко опредељење, етички принципи које је увек уважавао заслужују да се о њему пише. Он је увек поседовао осећај самоостваривања а не самовеличања, зато је био и остао успешан, неутуђен, он је својим животом и радом спајао прошлост и садашњост, био исходиште и уточиште хуманистичких идеја и праксе, он је својим знањем, заинтересованошћу, обавештеношћу пленио своје саговорнике и сараднике, он се на неки начин читавог свог богатог живота такмичио, али не са другим, већ са самим собом и оживотворава Марксов став да је „рад прва људска потреба и највеће задовољство“ и поруку мудрог Његоша „нека буде борба непрестана, нека буде што бити не може“.

Радос Смилковић је човек који баштини знање, традицију, сараднике, пријатеље, који спаја сериозност у раду са великом радознаношћу, који је заветован раду и знању, који уз лично жртвовање неуморно прати, изучава друштво, нуди нова знања, чува их од заборава, настоји да се спозна сложено биће историје свестан да су садашњост и будућност сврха историје, социологије, друштвених наука...

Кроз ову књигу читаоци, а верујем да ће је узимати у руке са задовољством и дружити се са њом, остварују увид, дијалог са актерима, светом који је сада изван нашег домаћаја, а она оставља траг незаборава о Југославији, о нама самим и убојито сведочи о нашем времену и нама и против нас...

Ова књига је још један добар доказ да ништа није равно књизи, књига је човекова судбина, оне настају и живе његовом заслугом, оне су грдна мука и велика радост, у њима је суштина човековог бића, оне чувају живе речи, оне су аутентични медиј цивилизацијске еманципације, оне су најбољи и најтрајнији чувари памћења.

Познавајући добро Радоша Смиљковића, његове научноистраживачке резултате, богато друштвено-политичко ангажовање – он је актер и сведок многих значајних збивања – и његове велике интелектуалне могућности, ја као савременик и историчар, сматрам да од њега треба да тражимо (замолимо га) да напише, изнедри још једну значајну књигу и као научни радник и као креативан актер догађања, коју је у разговорима сам насловио „Слаба Србија, јака Југославија“, синтагма коју је прихватио СКЈ, а која је била апсурдна, погрешна, непријатељска...

Ево неких питања, проблема, који су значајно утицали на судбину, будућност Југославије, Србије посебно оних о којима се недовољно зна, који се прећуткују, а најчешће и погрешно тумаче, оцењују, о којима Радош треба да сведочи, да их оцењује.

– Брионски пленум ЦК СКЈ 1966. У литератури нема праве оцене тог значајног историјског догађаја (а значајни су они чије су реперкусије утицале на каснији укупан развитак земље). Тај пленум представља преломни догађај за даљу историју Југославије јер се на њему врх СКЈ (без Србије) „одрекао“ југословенске федерације и кренуо у пракси ка њеном конфедерализовању, тј. нестајању, мада је то био дуготрајан процес, отворен још почетком шездесетих година. Новембра 1965. Е. Кардељ изјављује: „Југословенски народи се нису ујединили због Југославије, већ због социјализма, превиђајући историјску чињеницу да је Краљевина Србија – својом борбом, жртвама, доприносом и праштањем, створила Краљевину СХС (Југославију) – да би сви Срби живели у једној држави, а да је Југославија обновљена у току рата и 1945, мада је отворено етичко питање – да ли је такву државу после усташке, геноцидне НДХ и Јасеновца требало обнављати, опет да би Срби живели у једној држави, па тек онда да се гради ново социјалистичко друштво“.

– Студентске демонстрације 1968. (у Европи и Србији...). Радош је у њима учествовао, подржавао их, али о њима недовољно сведочи, оне су званично оцењене као антирежимске, а историјски, научно гледано, то је био покушај револуционарно-демократског превредновања свих вредности, то је била жестока критика капитализма и државног социјализма, критика социјализма с левих позиција; гушење тих демонстрација (терором, демагогијом, обећањима, обманама), означило је пут разлаза са потоњим генерацијама, то је била странпутица и за друштво и за социјализам.

– Либерализам у Србији. То је комплексно и неизучено питање. Иако су циљеви, захтеви, програм, акције тзв. либерала у Србији били нешто, у друштвено-политичком и економском смислу, најпрогресивније у свом времену, то је вољом врха СКЈ грубо угушено, скоро сва руководства у Србији, (од ЦК СКС до предузећа, јавних гласила, просветних и културних установа (њих око 2000) смењена су, а руководства Србије све мање почела учествовати у креирању судбине Југославије...

– Потребна нам је научна оцена тзв. МАСПОК-а у Хрватској (1969–1971), који је одлучно кренуо у дезинтеграцију Југославије, а неприкосновени вођа СКЈ и СФРЈ, Јосип Броз Тито, дуго је оклевао, ћутао, што се схватало као подршка том покрету, иако је било јасно да иза њега стоје усташке, сепаратистичке, националистичке снаге које су биле снажне не само у народу, већ и у руководству СК Хрватске, које су желеле разбијање СФРЈ и стварање независне хрватске државе. Подсећам да је слична ситуација у руководству КП Хрватске била и 1941. године, које није осудило стварање НДХ, тражило повезивање са Коминтерном у Москви, а то су могле само партије независних држава, а на одлуку руководства КПЈ, јула 1941. да отпочне оружана борба против окупатора – заузело став да у Хрватској нема услова за оружану борбу. Тада им је вођа КПЈ, Ј. Б. Тито, упутио телеграм од само седам речи – „Ко не буде извршавао директиве, биће стријељан“ и инструктора са изванредним овлашћењима (Влада Поповић). Тако нешто се није десило 1970–1971, руководство СК Хрватске се морало повући, али су сви њихови захтеви ушли прво у уставне амандмане, а потом у Устав СФРЈ 1974, који је означио почетак краја југословенске федерације.

– Научно треба оценити и Устав СФРЈ из 1974. и Закон о удруженом раду (ЗУР) из 1976, који је убрзао дезинтеграцију југословенске привреде.

– Треба, такође, научно анализирати, оценити – зашто самоуправљање у Југославији стагнира, чак постаје кочница у развоју, зашто социјализам не успева да реши два основна питања – питање хлеба (проширену репродукцију) и питање слободе (правна држава, артикулисање политичког плурализма и сл.), а та питања спадају у сферу политичке социологије.

– Јавност у Србији остала је, такође, ускраћена за сазнање шта садржи тзв. Плава књига, настала 1976. године. Наиме, на иницијативу руководства СР Србије формирана је комисија стручњака (проф. др Најдан Пашић, проф. др Радослав Ратковић, проф. др Миодраг Зечевић и др., сви са Факултета политичких наука, Радосево колеге), да проучи примену, функционисање Устава СФРЈ (1974) и Устава Србије и предложи решења. Она је тај посао успешно обавила и своје ставове, оцене изнела у тзв. Плавој књизи (имала плаве корице), али о том материјалу који је повучен и никада није доспео у јавност, скоро се ништа не зна, а можда су предложена решења могла утицати на даљу судбину Југославије.

– Како се о НАТО геноцидној агресији на Србију 1999. (ради остваривања геостратешких циљева САД), после успостављања у Србији колаборационистичког режима, о тој агресији скоро и не говори, ту агресију треба критички, научно оценити.

– Недовољно се зна о односима у руководством Србије (државним и партијским), после 1966. године, а посебно после 1987, све до рушења, уз свестрану помоћ Запада (политичку, финансијску, логистичку), социјалистичког система у Србији (октобар 2000) о чему би Радосево казивање, сведочење, као истраживача и актера збивања, било драгоценост за будуће истраживање. Сва поменута питања у књизи су покренута, али недовољно обрађена.

Књига Радоса Смиљковића „(Не)заборављена земља Србија“, која је истовремено временоплов, хроника, летопис, мемоарско дело, али и добро историјско и социолошко штиво, покреће многа питања и даје неке одговоре на сложена историјска збивања и нуди историјско и људско искуство које нас обогаћује, које има универ-

зални значај; она ће остваривати своју цивилизацијску улогу, мисију, она је још један доказ да историја није прошлост, већ сазнање које имамо о њој, а њен задатак да „пошто је ишчезао онострани свет истина, успоставимо истине овог света“ (Маркс).

Ова књига сама себе препоручује, чиним то, наравно и ја, она је намењена свима који се интересују за историју Југославије, Србије посебно, она представља убедљиво ауторово сведочанство о рађању, успону и краху СФРЈ, али и о животу и делу њеног аутора који никада није био на коленима духа („немоћни су они који немоћ изаберу“ – Вергилије), она представља вредан, трајан покретан споменик Југославији, али и самом аутору.

Радош Смиљковић је део наше савремене историје, њеног стварања и тумачења, он је предано, увек био у служби свега што уздиже мисао и достојанство човека и унапређује људско знање и разумевање.